

Олійник Л. В. доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник начальник
науково-методичного відділу аналізу та
прогнозу освітньої діяльності
науково-методичного
центру організації освітньої діяльності,
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського
<http://orcid.org/0000-0002-7375-1281>

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

В статті визначена технологія формування рефлексивної компетентності майбутнього офіцера та направленість її на профілактику девіантної поведінки. Розкрито одну із складових професійної компетентності рефлексивну компетентність майбутнього офіцера. Схематично показана технологія формування рефлексивної компетентності. Визначені заходи технології формування рефлексивної компетентності за курсами навчання вищого військового навчального закладу, спрямовані на профілактику девіантної поведінки майбутнього офіцера, результат технології визначено рівень сформованості рефлексивної компетентності та відсутність девіантної поведінки у випускника.

Ключові слова: формування; рефлексивна компетентність; майбутній офіцер; девіантна поведінка.

Вступ. Повномасштабне військово вторгнення російської федерації на територію України, переформатування й наближення Збройних Сил України до стандартів НАТО, їх професіоналізація й створення військового резерву, європейський та євроатлантичний інтеграційний вектор розвитку нашої держави, – ці та інші фактори стали не тільки надскладними викликами для української державності, а й передумовами створення сучасної боєздатної, професійної, мобільної армії, як основи дотримання загальної безпеки, підвищення рівня обороноздатності держави, гарантування безпеки кожного громадянина України. Наразі виникла нагальна потреба забезпечення української армії боєздатними, мобільними, висококваліфікованими, вмотивованими офіцерськими кадрами з глибокими професійними знаннями, спроможними виконувати завдання із захисту держави, діяти спільно із підрозділами країн-членів НАТО. У зв'язку з цим особливої актуальності набуло оновлення змісту рефлексивної компетентності майбутніх офіцерів.

Ставлення до обраної професії, вміння побачити її з боку та себе в ній – відіграє велику роль у становленні майбутнього

офіцера як професіонала. Як свідчить аналіз наукових праць, вчені-дослідники, аналізуючи проблему формування компетентностей майбутнього фахівця, звертають увагу на таке багатовимірне поняття, як рефлексивна компетентність.

Метою статті є технологічний підхід до формування рефлексивної компетентності як засіб профілактики девіантної поведінки майбутнього офіцера

Теоретичне підґрунтя. Однією із складових професійної компетентності майбутнього фахівця, є рефлексивна компетентність. Сучасна філософія сутність рефлексії в основному зводить до трьох процесів (компонентів змісту самої рефлексії): процес звернення назад; процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів, станів, якостей; осмислення індивідом соціальних реалій в процесі соціалізації на основі життєвого досвіду [2, с. 16-28].

Вивчення рефлексії дозволяє прослідкувати значущість рефлексивної компетентності в організації комунікації, в управлінській діяльності, у розвитку творчого мислення, що знаходить практичне застосування в будь-якій професійній діяльності. Особливо велика роль рефлексивної компетентності у

переосмисленні особистісного та професійного досвіду, що сприяє формуванню нових професійних еталонів і стандартів, які стимулюють розвиток.

На думку Юрія Мельничука рефлексивна компетентність майбутнього офіцера-прикордонника – це його професійна якість, що дозволяє ефективно здійснювати рефлексивні процеси, реалізовувати рефлексивні здібності, підвищити творчість у професійній діяльності, індивідуальний розвиток та впливає на становлення особистості як професіонала [5, с. 114].

Як зазначає Ульянич І. В. рефлексивна компетентність – це професійна властивість особистості, що виявляється в ефективній реалізації рефлексійних процесів і рефлексійних здібностей, що прискорює процеси індивідуально-професійного розвитку, підвищує креативність діяльності [9, с. 51].

Разом з поняттям рефлексивної компетентності в психології використовується і поняття «рефлексивна культура». Рефлексивна культура, особистості як психологічний феномен, включає в це поняття здатність творчо осмислювати і долати проблемні ситуації, виходити з внутрішніх конфліктних станів, уміння набувати нових сенсів і цінностей, вступати в нові нестандартні комунікативні системи, планувати власну діяльність і управляти нею. Рефлексивна культура припускає здатність особистості на основі вільного вибору та відповідальності за нього здійснювати самодіагностику в цілях самопізнання, саморозвитку та творчого перетворення власної діяльності [1, с. 232].

Методи дослідження: організаційні (порівняльний аналіз, комплексний метод); методи інтерпретації та виведення висновку

Результати і обговорення. Компетентнісний підхід у професійній освіті в умовах військового університету як особливу організацію освітнього процесу. При цьому підвищується його проблемно-дослідницька, практико-орієнтовна та творча направленість, всі види практик приймають прикладний характер і пов'язані з виконанням проектів, які орієнтовані на сучасні вимоги [6, с. 43].

Процес набуття особистістю потенційних можливостей (компетентностей) до ефективної

професійної діяльності безпосередньо пов'язаний з професійною компетентністю випускників вищого військового навчального закладу. Професійна компетентність – результат індивідуальної самореалізації особистості. Реалізаційна спрямованість відбивається в ієрархічній структурі мотиваційної сфери особистості, виявляється у цілеспрямованих вчинках і поведінці, переживається на емоційному рівні як інтерес, захоплення, відчуття перспективи [7, с. 166].

Рівень професійної компетентності майбутнього офіцера в значній мірі залежить не тільки від рівня усвідомлення ним професійних обов'язків, а й від його здібності до самопізнання, самовдосконалення.

Слід відзначити, що рефлексивна компетентність складається з поінформованості щодо процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні та подоланні стереотипів мислення й утворення нового інноваційного змісту. Це важлива професійна якість особистості, що позитивно впливає на процеси індивідуально-професійного розвитку.

До структури рефлексивної компетентності майбутнього фахівця науковці включають такі компоненти:

– обізнаність про процеси актуалізації особистості, реалізацію її рефлексивних здібностей, осмислення й подолання стереотипів мислення (І. Ульянич) [9, с. 50];

– уміння виявляти та аналізувати допущені помилки, розкривати психолого-педагогічні причини їх виникнення (Л. Журавська) [3, с. 58];

– уміння здійснювати самоаналіз, самоконтроль та самооцінку у психолого-педагогічній діяльності;

– постійне осмислення значення професійної діяльності та її результатів не тільки для себе, а й для інших.

Структура рефлексивної компетентності містить у собі знання про рольові функції та організацію командної взаємодії; уявлення про внутрішній світ іншої людини; уявлення про свої вчинки й відносини, образ власного «Я» як індивідуальності; знання про об'єкти й способи взаємодії з ними, здатність інтроспективно переглядати й

відслідковувати хід своєї професійної діяльності.

Попередження девіантної поведінки у майбутніх офіцерів забезпечується в процесі професійної підготовки та втіленням у практику роботи вищих військових навчальних закладів комплексної програми прищеплення курсантам навичок управління військовими колективами, організації морально-психологічного забезпечення діяльності підпорядкованих підрозділів.

Отже, актуальним є визначення технології формування рефлексивної компетентності майбутнього офіцера, компонентом якої є попередження проявів девіантної поведінки у військовослужбовців.

Вся навчально-методична робота вищого військового навчального закладу щодо виховання курсантів спрямована на якісне виконання головного завдання – виховання та підготовка у встановлені строки відданих Україні висококваліфікованих, дисциплінованих офіцерів, які мають високі організаційні здібності, ініціативу та самостійність.

Однією із функцій управління є функція виховання персоналу, тому не менш важливою є рефлексивна компетентність офіцера.

Рефлексивна компетентність – це сукупність здібностей особистості щодо рефлексії та ефективної взаємодії з підлеглими та психологічна гармонія, необхідна для побудови результативної професійної діяльності.

Девіантна поведінка – система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятним в суспільстві правовим та моральним нормам. Основними видами девіантної поведінки є злочини і аморальна поведінка, а також поведінка, спрямована на саморуйнацію особистості (наркоманія, суїцид тощо). Девіантна поведінка є засобом задоволення потреб індивіда у тих випадках, коли він не усвідомлює суспільних норм, не бачить суперечностей між ними і своєю поведінкою, не знаходить можливості задовольнити свої потреби відповідно до суспільних норм або свідомо не бажає їх наслідувати. [4, с. 50]

Грунтовний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з проблем девіантної поведінки дозволяє виявити основні тенденції в розвитку дослідження цієї

проблеми. А проблема підготовки курсантів до попередження проявів девіантної поведінки залишається недостатньо вирішена. Аналіз освітньо-професійних програм, тематичних планів підготовки майбутніх офіцерів свідчить, що окремі аспекти проблеми розробляються більш інтенсивно та з більшим вкладом сил та засобів. До них можна віднести дослідження соціальних відхилень, вивчення девіантної поведінки, напрямки щодо її профілактики.

За фахом, більшість вітчизняних вчених, які досліджують проблеми соціальних відхилень – кримінологи, педагоги чи психіатри. Дослідники ІІПО АПН України визначають педагогічну технологію як процес створення адекватної до потреб і можливостей особистості й суспільства теоретично обґрунтованої навчально-виховної системи соціалізації, особистісного і професійного розвитку й саморозвитку людини в освітній установі, яка, внаслідок упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль всіх учасників навчально-виховного процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога [8, с. 27-45].

Технологія формування рефлексивної компетентності у воєнній сфері – це теоретично обґрунтовані навчально-виховні системи, метою функціонування яких є досягнення певного рівня рефлексії курсантів, який достатній для їх подальшої професійної діяльності.

Технологія формування рефлексивної компетентності реалізується:

1) розробленням проектів спрямованих на формування рефлексивної компетентності командирами та викладачами вищого військового навчального закладу;

2) створенням сприятливого педагогічного середовища для пошуку і власної творчої діяльності майбутнього офіцера;

3) розумінням командирів, викладачів, що технологія формування рефлексивної компетентності – це проект (модель) процесу навчання та виховання у ВВНЗ, який визначає структуру та зміст навчально-пізнавальної діяльності самого курсанта;

Питання психології

4) визначення й обґрунтування мети як центральної ланки технології формування рефлексивної компетентності;

5) визначення навчально-виховних заходів, які сприяють створенню цілеспрямованого, доцільно організованого,

передбачуваного впливу на формування і розвиток особистості.

Схематично технологія формування рефлексивної компетентності показана на рис.1.

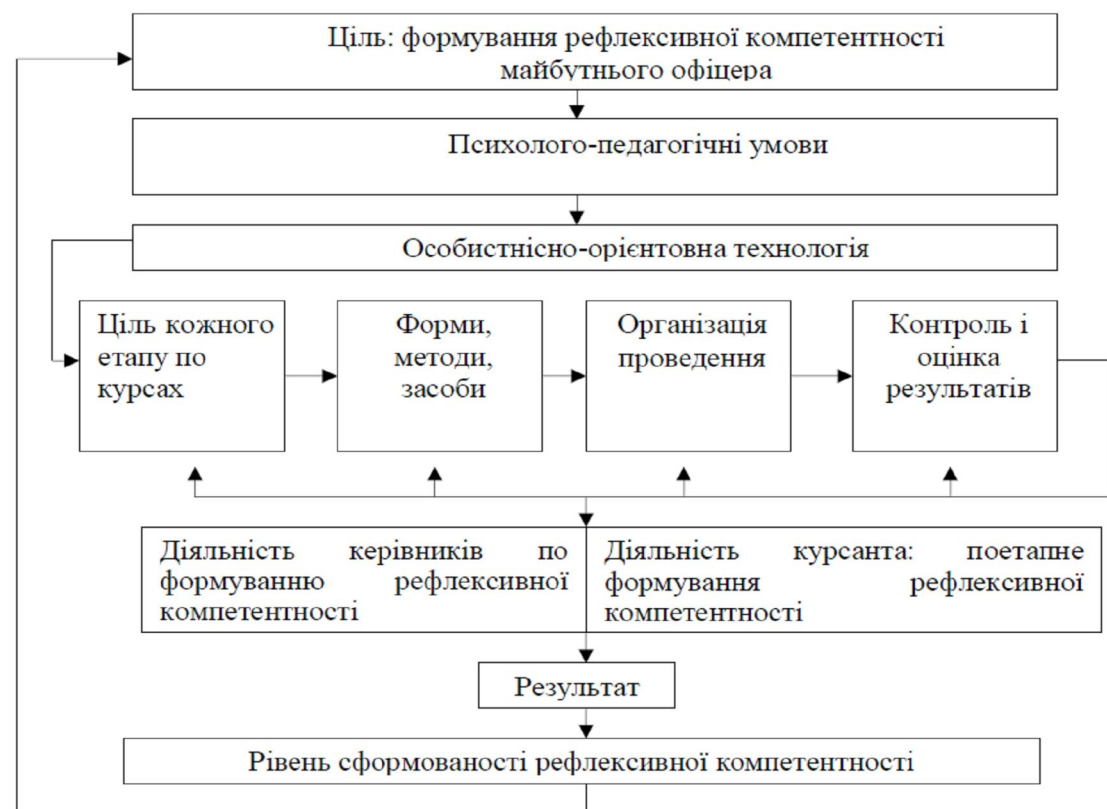

Рис.1. Технологія формування рефлексивної компетентності майбутніх офіцерів.

Для ефективності формування рефлексивної компетентності та недопущення девіантної поведінки у курсантів вищого військового навчального закладу необхідно:

створення соціально-психологічних умов для освітнього процесу, забезпечення психологічної адаптації військовослужбовців у відповідності до військового фаху, індивідуальних нервово-психічних особливостей, профілактична та корекційна робота з цих питань;

методичне забезпечення та організація психологічної підготовки з метою формування у курсанта морально-бойових якостей, необхідних для успішної професійної діяльності у військах;

виховання у особового складу бережливого ставлення до навчально-матеріальної бази, техніки, озброєння, їх умілого застосування;

забезпечення зразковості усього особового складу під час виконання навчально-бойових задач та нормативів.

Для ефективності технології формування рефлексивної компетентності, направленої на попередження проявів девіантної поведінки, необхідно її впроваджувати поетапно згідно курсів навчання

На 1 курсі навчання. Ціль – ознайомлення та оволодіння знаннями змісту та сутності морально-психологічного забезпечення в підрозділі, прищеплення навиків в спілкуванні з товаришами, командирами, роботі низового активу підрозділу.

Рекомендовано проведення наступних заходів:

формування навиків в роботі з літературою, написанні найпростіших план-конспектів проведення занять, рефератів;

Питання психології

участь в проведенні культурно-освітніх заходах;

виконання обов'язків ротного активу;

ознайомлення з цілями та задачами гуманітарної та соціальної роботи;

формування навиків етичної поведінки з товаришами, в звільненні, особами протилежної статі;

бесіди, доповіді, лекції по історії краю, зустрічі з видатними людьми;

цикл бесід, лекцій, тематичних вечорів з проблем етичного та естетичного виховання курсантів, відвідування салонів-виставок, концертних залів, музеїв та театру, участь в гуртках;

пропаганда здорового способу життя: профілактика негативних явищ серед молоді: токсикоманії, алкоголізму, наркоманії, куріння;

зустрічі з працівниками правоохоронних органів, вивчення правового мінімуму, кінолекторії, вечори запитань та відповідей;

ознайомлення з цілями, задачами, змістом та організацією роботи по зміцненню військової дисципліни в підрозділі (довіді, виступи, бесіди).

На 2 курсі навчання. Ціль – формування навиків усних виступів перед товаришами по службі, набуття навиків в проведенні найпростіших заходів морально-психологічного забезпечення, порядку підготовки і проведенні занять.

Рекомендовано проведення наступних заходів:

удосконалення навиків та вмій роботи низового активу роти, варті;

формування навиків в написанні доповідей, лекцій;

прийняття участі в підготовці та проведенні загальних зборів підрозділу;

участь в проведенні культурно-освітніх заходів підрозділу;

проведення правового інформування;

участь в підборі, розстановці особового складу варті, добового наряду;

написання службових характеристик, оцінка морально-психологічного стану підрозділу;

вивчення методик проведення занять в системі національно-патріотичної підготовки військовослужбовців;

підведення підсумків стану військової дисципліни в відділенні;

практична робота курсантів по підготовці та написанню доповідей, лекцій, рефератів;

оволодіння навичками усних виступів, підготовка до виступу курсантів з проблем соціально-політичного та правового інформування;

практикуми по вивченню методик проведення занять в системі воєнно-патріотичної підготовки;

під час стажування на посаді командира відділення ознайомитись з системою підведення підсумків стану військової дисципліни, набути практики цієї роботи.

На 3 курсі. Ціль – удосконалення навиків та вмій в організації та проведенні роботи морально-психологічного забезпечення в відділенні, взводі, практиці індивідуально-виховної роботи.

Рекомендовано проведення наступних заходів:

удосконалення навиків та вмій в організації та проведенні різних форм і методів культурно-освітньої роботи;

проведення занять з національно-патріотичної підготовки в групах військовослужбовців строкової служби;

участь в підготовці та безпосередньому проведенні вечорів відпочинку, вшанування кращих військовослужбовців, тематичних вечорів;

оволодіння навичками узагальнення та розповсюдження передового досвіду кращих військовослужбовців;

ознайомлення та проведення індивідуально-виховної роботи з особовим складом взводу під час стажування на молодших курсах;

ознайомлення з методиками вивчення особистості військовослужбовців;

удосконалення навиків проведення підсумків стану військової дисципліни взводу;

розробка планів та сценаріїв вікторин, технічних конференцій, тематичних конференцій, тематичних вечорів, вечорів відпочинку та їх проведення;

участь курсантів в інструктуванні особового складу по мірам техніки безпеки

Питання психології

під час виконання господарчих робіт, проведенні занять.

На 4,5 курсах

Ціль – формування системного підходу до організації та проведення роботи з морально-психологічного забезпечення в підрозділі

Рекомендовано проведення наступних заходів:

проведення культпоходів, екскурсій, культурно-освітніх занять під час стажування на молодших курсах;

вивчення методик поетапної профілактики позастатутних відносин в підрозділі;

удосконалення навиків та вмій в організації та проведенні комплексних заходів щодо збереження життя військовослужбовців;

перевірка рівня рефлексивної компетентності при стажуванні у військовій частині.

Результатом визначеного технологічного підходу є високий рівень сформованості рефлексивної

компетентності та відсутність девіантної поведінки у випускника.

Висновок. Отже, узагальнюючи погляди вчених щодо сутності рефлексивної компетентності як засобу профілактики девіантної поведінки майбутнього офіцера визначаємо її як професійну якість, що полягає в обізнаності військового фахівця з питань проходження процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні й подоланні стереотипів девіантної поведінки, оволодіння якими дозволить забезпечити високий результат у виховній діяльності та спілкуванні з підлеглими та здатність офіцера до професійного та особистісного зростання.

Формулюючи загальний висновок щодо оцінки стану запропонованої проблеми, зазначимо, що досі є мало вивченими такі аспекти, як: зміст та структура рефлексивної компетентності майбутніх офіцерів, умови формування рефлексивної компетентності майбутніх офіцерів, критерії та рівні сформованості рефлексивної компетентності.

Список використаних джерел

1. Бабаян Ю. О. Формування рефлексивної компетентності майбутнього вчителя початкових класів : наук.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 340 с.
2. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій. *Зарубіжна література*. 2006. № 27. С. 16–28.
3. Журавська Л. М. Фактори самореалізації особистості у процесі безперервної освіти. Наукові праці: науково-методичний журнал. Т. 42. Вип. 29. Педагогічні науки. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. С. 57–62.
4. Лютий В. П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки. навч. посіб. Київ : Наук. світ, 2000. 170 с.
5. Мельничук Ю. П. Формування рефлексивної компетентності як педагогічна проблема // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки. Хмельницький, 2016. № 2(4). С. 108–117.
6. Олійник Л. В. Компетентнісний підхід як необхідна умова сучасної освіти у військовому університеті. Проблеми освіти. Науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2010. Вип. 65. С. 43–48.
7. Олійник Л. В. Професійна компетентність майбутніх офіцерів-зв'язківців: психолого-педагогічний аспект // Збірник наук. праць Військового інституту Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. № 1. С. 166–171.
8. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія за ред. І. А. Зязюна. Київ : ВПОЛ, 2000. 636 с.
9. Ульяніч І. В. Рефлексивна компетентність у педагогічній діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 2. С. 49–51.

References

1. Babaian, Yu. O. (2011). Formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Formation of reflective competence of the future primary school teacher]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo» (in Ukrainian).

2. Hutsan, L. A. (2006). Kompetentnisnyi pidkhdid v osviti. Problemy, poniattia, instrumentarii [Competency approach in education. Problems, concepts, tools]. Zarubizhna literatura. № 27, 16–28 (in Ukrainian).
3. Zhuravska, L. M. (2005). Faktory samorealizatsii osobystosti u protsesi bezpererвної osvity [Factors of self-realization of the individual in the process of continuous education]. Naukovi pratsi: naukovometodychnyi zhurnal. T. 42. № 29, 57–62 (in Ukrainian).
4. Liutyi, V. P. (2000). Sotsialna robota z hrupamy deviantnoi povedinky [Social work with groups of deviant behavior]. Kyiv : Nauk. svi. (in Ukrainian).
5. Melnychuk, Yu. P. (2016). Formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti yak pedahohichna problema [Formation of reflective competence as a pedagogical problem]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky. Khmelnytskyi, № 2(4), 108–117 (in Ukrainian).
6. Oliinyk, L. V. (2010). Kompetentnisnyi pidkhdid yak neobkhdidna umova suchasnoi osvity u viiskovomu universyteti [A competent approach as a necessary condition for modern education at a military university]. Problemy osvity. Naukovi zbirnyk Instytutu innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy. Kyiv, № 65, 43–48 (in Ukrainian).
7. Oliinyk, L. V. (2000). Profesiina kompetentnist maibutnikh ofitseriv-zviazkivtsiv: psykhologo-pedahohichniy aspekt [Professional competence of future liaison officers: psychological and pedagogical aspect]. Zbirnyk nauk. prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho Natsionalnogo universytetu im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2005. № 1, 166–171 (in Ukrainian).
8. Ziaziuna, I. A. (Ed.). (2000). Nepererвна profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy [Continuous professional education: problems, searches, prospects]. Kyiv : VIPOL (in Ukrainian).
9. Ulianich, I. V. (2009). Refleksyvna kompetentnist u pedahohichnii diialnosti [Reflective competence in pedagogical activity]. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. № 2, 49–51 (in Ukrainian).

Summary

Oliynyk L. Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher head of the scientific and methodical department of the analysis and forecast of educational activity of the scientific and methodical center of the organization of educational activity, National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky

TECHNOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF REFLECTIVE COMPETENCE AS A MEANS OF PREVENTING DEVIANT BEHAVIOR OF THE FUTURE OFFICER

The article defines the technology of forming the reflexive competence of the future officer and its focus on the prevention of deviant behavior. One of the components of professional competence, the reflexive competence of the future officer, is revealed. The technology of forming reflective competence is shown schematically. The technological measures of the formation of reflective competence in the training courses of a higher military educational institution aimed at the prevention of deviant behavior of the future officer are determined, the result of the technology is the level of formation of reflective competence and the absence of deviant behavior in the graduate.

Introduction. The attitude to the chosen profession, the ability to see it from the side and oneself in it - plays a big role in the formation of the future officer as a professional. As evidenced by the analysis of scientific works, research scientists, analyzing the problem of formation of competences of the future specialist, pay attention to such a multidimensional concept as reflective competence.

Purpose: technological approach to the formation of reflective competence as a means of preventing deviant behavior of the future officer/

Conclusion: So, summarizing the views of scientists regarding the essence of reflexive competence as a means of preventing deviant behavior of the future officer, we define it as a professional quality, which consists in the awareness of a military specialist about the processes of personal actualization, the realization of reflective abilities in understanding and overcoming stereotypes of deviant behavior, the mastery of which will ensure a high result in educational activities and communication with subordinates and the officer's ability for professional and personal growth.

Key words: formation; reflective competence; future officer: deviant behavior.

Received/Поступила: 25.11.22.